

مطالعه تطبیقی الگوی ساختاری مشابه
در الواح چوبی سده‌های چهارم و پنجم
هجری (مورد پژوهی: الواح چوبی
موجود در موزه تخت جمشید شیراز،
مجموعه رابنوی، موزه عربی قاهره با
تاریخ ۳۶۳ ه‍.ق و موزه ملی ایران با
تاریخ ۵۲۰ ه‍.ق / ۱۶۹-۱۸۱

لوح چوبی موجود در موزه ملی
ایران-۵۲۰ ه‍.ق، مأخذ: نگارندگان

مطالعه تطبیقی الگوی ساختاری مشابه در الواح چوبی سده‌های چهارم و پنجم هجری

(مورد پژوهی: الواح چوبی موجود در موزه تخت جمشید شیراز، مجموعه رابنوه،

موزه عربی قاهره با تاریخ ۳۶۳ ه.ق و موزه ملی ایران با تاریخ ۵۲۰ ه.ق)

مهساتندرو * مریم زارع **

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۱/۳۰

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۲/۱۳

صفحه ۱۶۹ تا ۱۸۱

نوع مقاله: پژوهشی

چکیده

امروزه چند لوح چوبی متعلق به مزار امام علی (ع) که به دستور عضدالدوله دیلمی ساخته شد (۳۶۳ ه.ق) در موزه‌های جهان نگهداری می‌شود؛ اما یک لوح چوبی دیگر مربوط به همین دوره که در موزه تخت جمشید شیراز وجود دارد، دارای الگوی مشترک در ساختار و کتیبه‌هایی با مضمون مشابه با این آثار می‌باشد و حاوی محتوای شیعی توأم با حمایت او هستند. علاوه بر این آثار، یک لوح چوبی با تاریخ ساخت ۵۲۰ ه.ق در موزه ملی ایران وجود دارد که دارای اشتراکاتی با آثار مورد اشاره است. هدف از انجام این پژوهش بررسی اصول الگوی ساختاری و کتیبه‌های این آثار و تطبیق آن‌ها با یکدیگر است. سؤالات هم عبارت‌اند از: ۱. این آثار چوبی دارای چه ساختاری در طراحی و کتیبه‌ها هستند؟ ۲. اصول ساختاری طراحی و کتیبه‌های این آثار تا چه اندازه به هم شباهت دارند؟ روش تحقیق توصیفی-تحلیلی با رویکرد تطبیقی می‌باشد و شیوه جمع‌آوری اطلاعات کتابخانه‌ای، اسنادی و میدانی با استفاده از ابزار فیش و عکاسی است. روش تجزیه و تحلیل اطلاعات کیفی است. نتایج نشان داد آثار چوبی نام‌برده از نظر ساختار و ترکیب بندی از الگوی مشترک پیروی می‌کنند و ترکیب بندی آن‌ها به شکل محرابی است. در تمامی آثار مورد بررسی از نقوش گیاهی برگرفته از دوران ساسانی استفاده شده است. همچنین کتیبه‌هایی به خط کوفی ساده با مضامین و طراحی مشابه وجود دارد. سبک و متن کتیبه‌های الواح چوبی مورد بررسی را می‌توان با تاریخ مشابه در لوح چوبی موجود در موزه ملی ایران با تاریخ متأخرتر مشاهده کرد که نشان‌دهنده ادامه و حفظ سبک حکاکی روی چوب توسط هنرمندان است. بیشترین وجه اشتراک در لوح چوبی موجود در موزه تخت جمشید شیراز و لوح چوبی موجود در مجموعه رابنوه دیده می‌شود و تنها وجه افتراق آن‌ها استفاده از کتیبه‌های بیشتر در لوح چوبی مجموعه رابنوه است. با توجه به متن مشترک کتیبه الواح چوبی متعلق به مزار امام علی (ع) با لوح چوبی موجود در موزه تخت جمشید شیراز، می‌توان نتیجه گرفت که لوح چوبی موزه تخت جمشید هم جزئی از همان مجموعه ارزشمند است.

واژگان کلیدی

هنر شیعی، آل بویه، الواح چوبی، کتیبه‌نگاری، موزه ملی ایران، موزه تخت جمشید، موزه عربی قاهره، مجموعه رابنوه.

* دانشجوی دکتری تاریخ تطبیقی و تحلیلی هنر اسلامی، دانشکده علوم نظری و مطالعات عالی هنر، دانشگاه هنر، شهر تهران، استان تهران (نویسنده مسئول)

Email: Mahsatondro1993@gmail.com

** دانش‌آموخته کارشناسی ارشد گرافیک، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه تربیت مدرس، شهر تهران، استان تهران

Email: M_zare@modares.ac.ir

مقدمه

در دوران اسلامی از جمله دوره آل بویه، از قطعات چوبی حکاکی شده برای اماکن مختلف، به ویژه اماکن مذهبی استفاده شده است. این آثار با عناصر تزئینی از جمله نقوش و کتیبه‌ها با زیبایی بی نظیری آراسته شده‌اند که مطالعه آن‌ها از نظر تاریخی، مذهبی و هنری دارای ارزش و اعتبار است. به طور کلی در دوره آل بویه شرایطی به وجود آمد که دانشمندان و هنرمندان به فعالیت‌های ارزشمندی در زمینه فرهنگی و علمی دست یافتند. در این دوره می‌توان تأثیر تفکرات و عقاید حاکم بر جامعه را در نقوش و کتیبه‌های به جای مانده مشاهده و بررسی کرد. اشیاء و هنرهای تزئینی بسیار به جای مانده از این دوران بیانگر دستیابی مجدد ایرانیان به هویت ملی خود است. از جمله این آثار ارزشمند، چند لوح چوبی مربوط به دوره عضد الدوله دیلمی است که به مزار امام علی (ع) تعلق داشتند و امروزه در موزه عربی قاهره و مجموعه رابنو نگهداری می‌شوند؛ اما یک لوح چوبی دیگر مربوط به همین دوره که در موزه تخت جمشید شیراز نگهداری می‌شود، دارای الگوی مشترک در ساختار تزئینات و کتیبه‌هایی با مضمون و طراحی مشابه با این آثار چوبی است. این الواح چوبی دارای کتیبه‌های متعدد با محتوای مذهبی و شیعی توأم با حمایت عضد الدوله بویه هستند و به عنوان یک سند تاریخی ارزشمند از اعتبار بالایی برخوردارند. هدف از انجام این پژوهش بررسی اصول الگوی ساختاری و کتیبه‌های این آثار و تطبیق آن‌ها با یکدیگر است. این پژوهش به دنبال پاسخ‌گویی به این سؤالات است: ۱. این آثار چوبی دارای چه ساختاری در طراحی و انتخاب کتیبه‌ها هستند؟ ۲. اصول ساختاری طراحی و کتیبه‌های این آثار تا چه حد به هم شباهت دارند؟ **ضرورت و اهمیت** پژوهش در بررسی یک الگوی مشترک در ساختار طراحی آثار چوبی مربوط به دوره آل بویه است و می‌تواند ضمن معرفی این آثار شاخص، در شناخت بهتر آثار چوبی این دوره افقی روشن‌تر برای پژوهشگران بگشاید.

روش تحقیق

پژوهش حاضر به روش توصیفی-تحلیلی، با رویکرد تطبیقی انجام شده است. روش گردآوری اطلاعات به صورت اسنادی و میدانی است، بدین گونه که با استفاده از ابزار فیش اطلاعات جمع‌آوری و در بازدید از برخی موزه‌ها، از آثار مورد نظر عکس برداری شده است، سپس حروف کتیبه‌ها و نقوش تزئینی آن‌ها، با استفاده از نرم‌افزار گرافیک ترسیم و پس از آن تجزیه و تحلیل حروف به روش جدول مفردات کوفی فرانسوا دروش انجام شده و سپس شباهت‌ها و افتراق آن‌ها بررسی و در جداولی درج شده‌اند. شیوه تجزیه و تحلیل کمی و کیفی است.

پیشینه تحقیق

دامنه تحقیقات در زمینه آثار چوبی دوره آل بویه بسیار محدود است؛ اما پژوهش‌های موجود که بتوانند در کلیات این تحقیق راهگشا باشند به شرح زیر ارائه شده‌اند: عبدالله قوچانی در مقاله‌ای با عنوان «تحقیق بر چوب نوشته‌های ایران» (۱۳۶۶) در مجله معماری و هنر ایران به شماره ۲، به بررسی و بازخوانی کتیبه‌های موجود در آثار چوبی بین سال‌های ۳۶۳ ه.ق تا ۵۲۰ ه.ق پرداخته که شامل لوح چوبی موجود در مجموعه رابنو و موزه عربی قاهره و لوح چوبی موزه ملی ایران می‌شود. البته این نکته حائز اهمیت است که این مقاله صرفاً به بازخوانی کتیبه‌های موجود در این آثار پرداخته و همچنین اشاره‌ای به لوح چوبی موجود در موزه تخت جمشید نشده است مقاله‌ای تحت عنوان «بررسی مستند تشیع در فارس بر اساس کتیبه‌های آثار چوبی دوران اسلامی» (۱۳۹۶) نوشته فیروز مهجور و زهرا عیدی پور در نشریه علمی پژوهشی شیعه‌شناسی به شماره ۵۷، به معرفی و بررسی آثار چوبی استان فارس با مضامین شیعه پرداخته و در قسمتی از این مقاله، لوح چوبی موجود در موزه تخت جمشید شیراز به عنوان قدیمی‌ترین و تنها اثر چوبی با محتوای شیعی از سده چهار هجری در استان فارس معرفی می‌گردد. برنارد اوکان در کتاب *The Treasures of Islamic Art in the Museum of Cairo* 2006 به بررسی آثار موجود در موزه عربی قاهره پرداخته که آثار چوبی آل بویه استان امام علی (ع) هم معرفی شده است. شیلابلدر کتابی با عنوان «نخستین کتیبه‌ها در معماری دوران اسلامی ایران زمین» (۱۳۹۴) به بررسی چهار لوح چوبی آل بویه مربوط به استان امام علی (ع) موجود در موزه عربی قاهره و مجموعه رابنو پرداخته و مضمون کتیبه‌های به کار رفته در این آثار و ویژگی‌های کتیبه‌های این دوره را مورد تحلیل قرار داده است. علیرضا شیخی و صمد سامانیان در کتاب «منبت معاصر ایران» (۱۳۹۹) به بررسی شیوه‌های منبت‌کاری ایران در شهرهای شاخص و ابزار، مواد، مصالح و معرفی هنرمندان پرداخته و از آن جهت که فنون رواج یافته در این هنر را از دوره نخستین اسلامی مورد بررسی قرار داده است به پژوهش حاضر کمک می‌کند. به طور کلی می‌توان گفت تاکنون پژوهشی جامع و تطبیقی روی این آثار انجام نشده و مطالعه الگوی ساختار این آثار و مقایسه آن‌ها با یکدیگر، نقطه عطف و متمایز پژوهش حاضر است.

هنر آل بویه در دوره عضد الدوله دیلمی

سرزمین ایران در گذر تاریخ شاهد به قدرت رسیدن حکومت‌های مختلفی بوده است. یکی از مهم‌ترین دولت‌های شیعی در سده چهارم ه.ق، سلسله دیلمیان است. آنان در فلات ایران و سپس در عراق بر سرکار آمدند. «معروف‌ترین سلسله دیلمیان سلسله آل بویه یا بویه بود که از سال ۳۲۲ تا ۴۵۴ ه.ق در شاخه‌های مختلف و گاه رقیب، بر

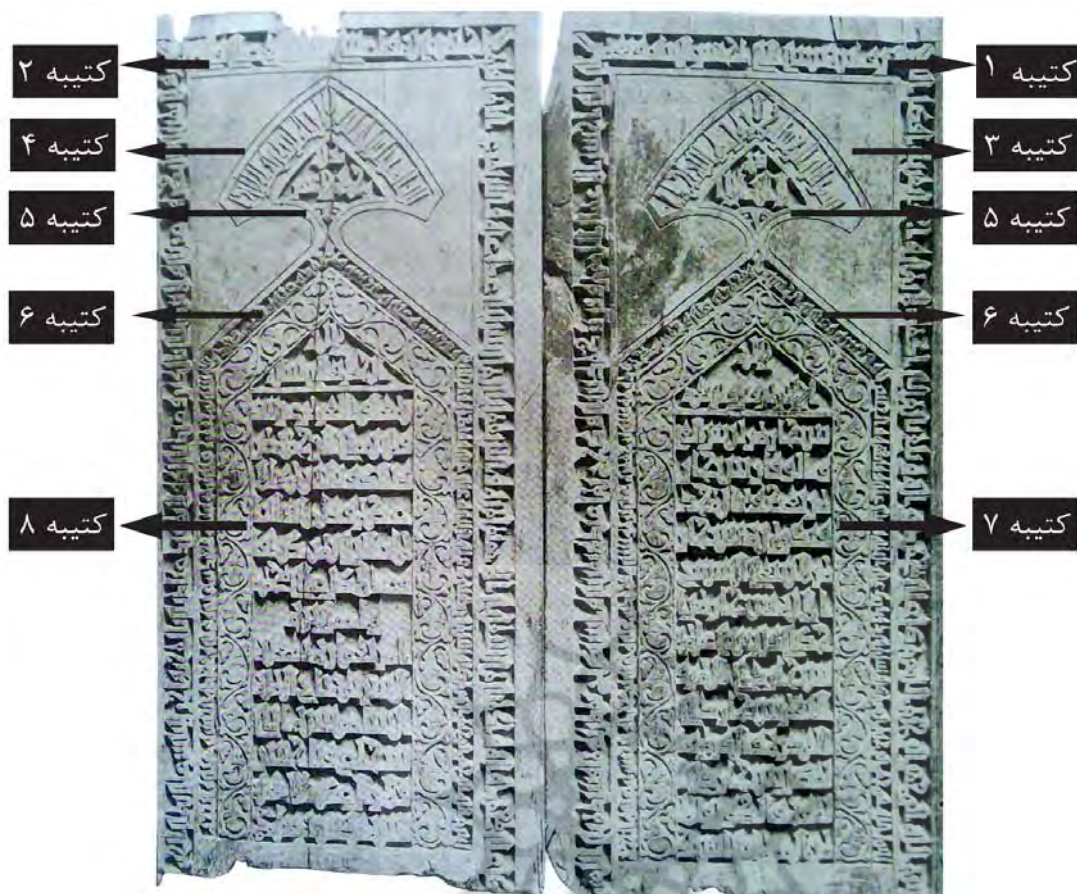

تصویر ۱. الف. لوح چوبی دولته‌ای آل بویه موجود در موزه تخت جمشید شیراز ۳۶۳ق، مأخذ: نگارندگان تصویر ب- بازسازی کامل کتیبه‌های لوح چوبی آل بویه موجود در موزه تخت جمشید شیراز، مأخذ: همان.

جدول ۱. کتیبه‌های لوح چوبی آل بویه موجود در موزه تخت جمشید شیراز- مأخذ: نگارندگان.

شماره	تصویر کتیبه	مقن کتیبه	توضیحات
شماره ۱ و ۲		۱- بسم الله الرحمن الرحيم / قل هو الله احد ۲- الله الصمد لم يلد و لم یولد و لم یکن له کفوا احد	- کتیبه قرآنی - سوره اخلاص - کوفی ساده
شماره ۳		۳- وحده لا شریک له ۴- وحده لا شریک له	- کتیبه قرآنی - کوفی ساده
شماره ۴ و ۵		۴- سبحان من لیس العز / والوقار سبحان / من تعطف بالمجد / و تکرّم به سبحان / من لا ینبغی / الا له سبحان من / الحصی کل شی علمه / سبحان ذی المن و / النعم سبحان ذی / القدره و / الکرّم و / الفضل سبحان ذی / القوه الطول و / الا / من اللهم انی استند ۵- بمغافد العزمین عرشک / و منتهی الرحمه من / کتابک و باسمک / الا / عظم و کلماتک التامات التي تمت صدقا و عدلا صل علی محمد و اهل بیته / امر بعماره بقعته الشریفه تاج الملّه الشاهنشاه ابی شجاع فنا خسرو و لا زال عضد الدوله سنه ثلث و ستین و ثلث مائه	- کتیبه دعایی و تاریخی - نماز جعفر طیار - ترجمه متن تاریخی: تاج الملّه شاهنشاه ابوشجاع فنا خسرو که همچنان بازو و یاور حکومت بماناد به آباد کردن بقعه گرامی او فرمان داد در سال ۳۶۳.

مطالعه تطبیقی الگوی ساختاری مشابه در الواح چوبی سده‌های چهارم و پنجم هجری (مورد پژوهی: الواح چوبی موجود در موزه تخت جمشید شیراز، مجموعه رابنو، موزه عربی قاهره با تاریخ ۳۶۳ ه‍.ق و موزه ملی ایران با تاریخ ۵۲۰ ه‍.ق / ۱۶۹۱-۱۸۱)

تصویر ۲. لوح چوبی دولته‌ای آل بویه آستان امام علی (ع) موجود در موزه عربی قاهره، ۳۶۳ ه‍.ق، مأخذ: شیلا بلر، ۱۳۹۴: ۷۰.

شد» (مفتخری، ۱۳۸۹: ۵). به گزارش مقدسی پرآوازه‌ترین اثر او کاخی در شیراز بود که دارای دوطبقه و ۳۶۰ اتاق و کتابخانه‌ای عظیم بود. همچنین او شماری از مزارات شیعه را آباد کرد که یکی از مهم‌ترین آن‌ها حرم امام علی (ع) بود. حمدالله مستوفی در سده هشتم ه‍.ق نوشته بنایی که در زمان او بر مزار امام علی (ع) بوده ساخت عضد الدوله در سال ۳۶۶ ه‍.ق بوده است (مستوفی، ۱۳۶۳: ۴۱۵). همچنین ابن‌اثیر ذکر ساخت این بنا را در وقایع سال ۳۶۹ آورده است (ابن‌اثیر، ۱۳۸۳: ۵۲۴۰). روشن است که این اثر از مهم‌ترین کارهای عضد الدوله بود و طبق وصیتش پس از مرگ، پیکر او را در نجف اشرف کنار آرامگاه امام علی (ع) به خاک سپردند (بلر، ۱۳۹۴: ۷۳).

الف. لوح چوبی دولته‌ای موجود در موزه تخت جمشید شیراز

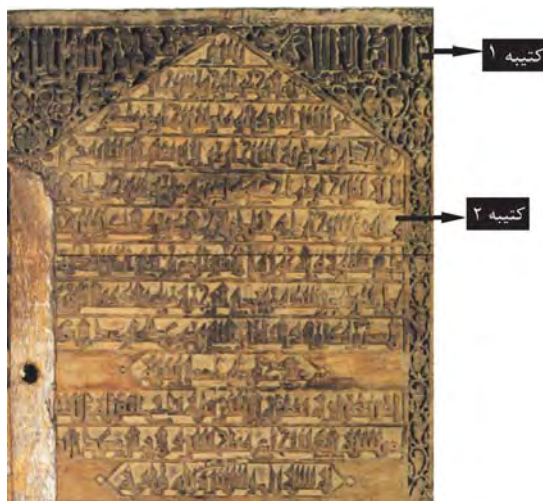
این لوح چوبی با تکنیک مثبت‌کاری که «قدیمی‌ترین نمونه اثر چوبی متعلق به دوران اسلامی فارس می‌باشد» (مهجور و عیدی‌پور، ۱۳۹۶: ۱۶۷)، هم‌اکنون در بخش

بیشتر بخش‌های ایران و عراق فرمان می‌راند» (رضایی باغبیدی، ۱۳۹۳: ۴۹۱). یکی از مهم‌ترین شخصیتی که در دستگاه آل بویه به سلطنت رسید عضد الدوله بود. او توانست نواحی مختلف را که پیش از او درگیر کشمکش و نزاع بودند متحد کند و قدرت آل بویه را به اوج شکوه خود رساند (فقیهی، ۱۳۵۷: ۲۴۷). دوره عضد الدوله دیلمی در میان حاکمان بویهی دوره اوج و اقتدار به شمار می‌رود. «به عبارتی در این دوران پس از تجربه‌های زیاد، سنن هنری گذشته با شرایط جدید منطبق شدند» (اتینگهاوزن، ۱۳۸۴: ۳۰۴). در واقع «هنر ایران به شیوه تکامل‌یافته‌ی جدیدی رسید که ویژگی‌های فرهنگی و هنری ایران در آن لحاظ شد و همچنین تأثیر بینش و روح اسلامی، نوعی وحدت را به بیننده القا نمود» (خلیلی و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۰۶). عضد الدوله طی این دوره ضمن حفظ و کنترل قدرت خلافت عباسی سعی نمود از جایگاه سیاسی این نهاد در جهت ارتقای مشروعیت حکومت خود بهره‌برد (فروهی و همکاران، ۱۳۹۸: ۹۵). او بناهای عام‌المنفعه بسیاری ساخت و «قبر ائمه شیعه نیز بازسازی و زیارت آن‌ها ترویج

جدول ۲. کتیبه‌های لوح چوبی آل بویه آستان امام علی (ع) موجود در موزه عربی قاهره، مأخذ: همان.

شماره کتیبه	تصویر کتیبه	متن کتیبه	توضیحات
شماره ۱ و ۲		۱- بسم الله الرحمن الرحيم اللهم صلى على محمد و آله و بلغ يايماني اكمل الايمان و اجعل يميني افضل اليمين و انبه بنيتي الى احسن النيات و بعلمي الى احسن الاعمال اللهم و فر بلطفك نيتي و صحح بما عندك يميني و استصلح بقدرتك ما فسد مني اللهم ۲- صل على محمد و اله و اكفني ما يشغلني الاهتمام به و استعملني لما تسئلني غذا منه و استفرغ ايامي فيما خلقتني له و اغنني... مع على في رزقك و لا تفتني بالنظر و اعزني و لا تبتلني بالكبر و عيدني و لا تفسد عبادتي بالعجب و اجر للناس على يدى الخير.	- کتیبه دعایی - بخش‌های نخستین دعای مکارم الاخلاق، دعای بیستم از صحیفه مبارکه سجادیه - کوفی ساده
شماره ۳ و ۴		۳- بسم الله الرحمن الرحيم/قل هو الله احد ۴- الله الصمد لم يلد و لم يولد و لم يكن له كفوا احد	- کتیبه قرآنی - سوره اخلاص - کوفی ساده
شماره ۵		۵- وحده لا شريك له ۵- وحده لا شريك له	- کتیبه قرآنی - کوفی ساده
شماره ۶		۶- بسم الله الرحمن الرحيم اللهم صل و سلم و زد و بارک على النبي و على و فاطمه و الحسن و الحسين و على بن الحسين و محمد بن على و جعفر بن محمد و موسى و جعفر و على بن موسى و محمد بن على و على بن محمد و الحسن و بن على و احجه. ۶- بسم الله الرحمن الرحيم اللهم صل و سلم و زد و بارک على النبي و على و فاطمه و الحسن و الحسين و على بن الحسين و محمد بن على و جعفر بن محمد و موسى و جعفر و على بن موسى و محمد بن على و على بن محمد و الحسن و بن على و احجه.	- کتیبه دعایی - ذکر اهل بیت - ائمه دوازده گانه - کوفی ساده
شماره ۷ و ۸		۷- الله الامر من قبل و من بعده الله الحكم تعالى شانه سبحان من ليس العز/ والوقار سبحان/من تعطف بالمجد/ وتكرم به سبحان/من لا ينبغي/الا له سبحان من ا/ احصى كل شى علمه/ سبحان ذى المن و/ النعم سبحان ذى/ القدره و الكرم و/الفضل سبحان ذى/ القوه الطول و/الامن اللهم انى استند ۸- بمغاد العزمين عرشك/ ومنتهى الرحمه من/ كتابك و باسمك/ الا/ اعظم و كلماتك التامات التى تمت صدقا و عدلا/ صل على محمد و اهل بيته/ امر بعمار ببعته الشريفه تاج الملّه الشاهنشاه ابى شجاع فنا خسرو ولا زال/ عضد الدوله سنه ثلاث و ستين و ثلاث مائه	- کتیبه دعایی و تاریخی - نماز جعفر طیار - ترجمه متن تاریخی: تاج الملّه شاهنشاه ابوشجاع فنا خسرو که همچنان بازو و یاور حکومت بماناد به آباد کردن بقعه گرامی او فرمان داد در سال ۳۶۳.

مطالعه تطبیقی الگوی ساختاری مشابه در الواح چوبی سده‌های چهارم و پنجم هجری (مورد پژوهی: الواح چوبی موجود در موزه تخت جمشید شیراز، مجموعه رابنوی، موزه عربی قاهره با تاریخ ۳۶۳ ه‍.ق و موزه ملی ایران با تاریخ ۵۲۰ ه‍.ق/ ۱۶۹۱-۱۸۱)

تصویر ۳. لوح چوبی آستان امام علی (ع) موجود در موزه عربی قاهره، ۳۶۳ ه‍.ق، مأخذ: O'kane Bernard, 2006, 272.

مکرراً به عنوان آرایه تزیینی استفاده شده است» (صادقپور فیروزآباد، ۱۳۹۶: ۱۰۶). درون قاب‌ها با کتیبه‌هایی به خط کوفی ساده مزین شده است. مضمون کتیبه‌ها در نوار بالایی قوس‌ها شامل سوره اخلاص، دو سطر درون

گنجینه موزه تخت جمشید شیراز نگهداری می‌شود. لوح دو لنگه با ابعاد ۵/۸۷ در ۵/۲۹ سانتی‌متر و وزن لنگه سمت راست ۵/۳۲۰ و لنگه سمت چپ ۵/۱۶۰ کیلوگرم، از جنس چوب گردو با رنگ نخودی است. بنا بر اطلاعات موزه، محل اکتشاف آن شهرستان آباده استان فارس در سال ۱۳۱۲ بوده که در همان سال خریداری و به موزه تخت جمشید منتقل شد و تا سال ۱۳۸۰ در معرض بازدید عموم قرار داشت. (تصویر ۱)

این لوح چوبی با روش تخت اجرا شده است. «طبق اسناد و مدارک مکتوب، تکنیک‌های مثبت‌کاری را می‌توان در پنج گروه تخت، محدب، مقعر، شبکه و حجم دسته‌بندی کرد. در تکنیک تخت دلایلی از جمله شرع، باعث شده که از حجم‌سازی استفاده نشده و روسازی آثار، مسطح اجرا شود، اما نقوش بیشتر از دوره ساسانی الهام گرفته و برساوا ۱ شده است» (شیخی و سامانیان، ۱۳۹۹: ۱۳ و ۱۶). قاب‌بندی آن به شکل محرابی است. دورتادور قاب، تزییناتی با نقوش ساده اسلیمی و ساقه‌های منحنی مشابه بال و برگ‌های ساسانی دارد. «در هنر ایران نقوش گیاهی از دیرباز مورد احترام و توجه بوده و همواره در محیط زندگی انسان جایگاه خاصی داشته است. این نقوش گیاهی در استمرار هنر ساسانی در دوره‌های بعد از اسلام (خصوصاً آل‌بویه) از نقوش متداولی است که

جدول ۳. کتیبه‌های لوح چوبی آل‌بویه آستان امام علی (ع) موجود در موزه عربی قاهره، مأخذ: همان.

شماره کتیبه	تصویر کتیبه	متن کتیبه	توضیحات
شماره ۱		لا اله الا الله محمد رسول الله	-کتیبه دعایی -کوفی ساده
شماره ۲		-بسم الله الرحمن الرحيم سبحان/من ليس العز والوقار سبحان من تعطف/ بالمجد و تكرم به سبحان من لا ينجي تسبيح / الا له سبحان من احصى كل شى علمه سبحان ذى المن والنعيم سبحان ذى القدره و الكرم والفضل/ سبحان ذى القوه الطول والا من اللهم انى استند بعما/قد العز من عرشك و منتهى الرحمه من كتابك و باسمك /الاعظم و كلماتك التا مات التى تمت صدقا و عدلا/ صل على محمد و اهل بيته/امر بعماره بقرعه الشريفة تاج المله النشا/هنتشه ابى شجاع فنا خسرو ولا زال عضد الدوله / سنه ثلث و ستين و ثلث مائه	-کتیبه دعایی و تاریخی -نماز جعفر طیار -ترجمه متن تاریخی: تاج الملّه شاهنشاه ابوشجاع فناخسرو که همچنان بازو و یاور حکومت بماناد به آباد کردن بقعه گرامی او فرمان داد در سال ۳۶۳.

تصویر ۴. لوح چوبی موجود در موزه ملی ایران - ۵۲۰ ه.ق، مأخذ: نگارندگان

مضمون کتیبه‌ها در نوار گرداگرد لوحه شامل بخش‌هایی از دعای مکارم الاخلاق (دعای بیستم از صحیفه سجادیه) نوار بالایی قوس‌ها شامل سوره اخلاص، دو سطر درون

قوس‌های بالایی شامل عبارت «**وحده لا شریک له**» و قاب اصلی شامل عبارات نماز جعفر طیار می‌شود. در ادامه آن کتیبه‌ای با اطلاعات تاریخی وجود دارد که شامل دستور ساخت بقعه شریفه به فرمان عضد الدوله در سال ۳۶۳ ه.ق است. در کتیبه تاریخی «کتیبه عضد الدوله «ابوشجاع» و نامش «فنا خسرو» را در کنار هم و لقبش را به صورتی دعایی آورده است: **لا زال عضد الدوله (همچنان بازو و یاور حکومت بماند)**. در این کتیبه یک عنوان «شاهنشاه» و یک لقب تازه «تاج‌الملئه» هم به القاب او افزودند» (بهر، ۱۳۹۴: ۱۸). آل‌بویه به استفاده فراوان از القابی با واژه‌های ایرانی چون عادل، شاهنشاه، تاج ملت، فلک، ملک‌الملوک علاقه‌مند بود (ترکمنی‌آذر، ۱۳۸۴: ۲۳۷)، (جدول ۱).

ب. لوح چوبی دو لته‌ای موجود در مجموعه رابنو

این لوح چوبی موجود در مجموعه رابنو، متعلق به آرامگاه امام علی (ع) می‌باشد (Blair, 1992: 41-45)، (تصویر ۲). از نظر ظاهری و مضمون کتیبه‌ها با لوح (الف) در این مقاله، مشابهت وجود دارد به طوری که عیناً همان کتیبه‌ها در این لوح تکرار شده است. قاب‌بندی لوح الف و ب شکل محرابی و دورتادور قاب با نقوش ساده اسلیمی تزیین شده است. کتیبه‌ها به خط کوفی ساده درون قاب‌ها جای دارند.

جدول ۴. کتیبه‌های لوح چوبی موجود در موزه ملی ایران، مأخذ: همان.

شماره کتیبه	تصویر کتیبه	متن کتیبه	توضیحات
شماره ۱ و ۲		۱- بسم الله الرحمن الرحيم / قل هو الله احد ۲- الله الصمد لم یلد و لم یولد و لم یکن له کفوا احد	-کتیبه قرآنی -سوره اخلاص -کوفی ساده
شماره ۳		۳- وحده لا شریک له ۳- وحده لا شریک له	-کتیبه قرآنی -کوفی ساده
شماره ۴		۴- هو الحی / بسم الله الرحمن الرحيم / السلام علیکم ایها الصدیقون / السلام علیکم ایها الشهدا الصا / برون اشهد انکم جاهدتم فی / سبیل الله و صبرتم علی الادی فی / حینه و نصحتم لله و لرسوله / حتی اتیکم البقین اشهد انکم / احیا عند ربکم ترزقون فجزا / کم الله عن الاسلام و اهله / افضل جزا المحسنین و جمع الله / بیننا و بینکم فی محل النعیم فی / ختم الله تبارک و تعالی فی شهر / صفر سنه عشرين و خمس مائه. ۴- هو الحی / بسم الله الرحمن الرحيم / السلام علیکم ایها الصدیقون / السلام علیکم ایها الشهدا الصا / برون اشهد انکم جاهدتم فی / سبیل الله و صبرتم علی الادی فی / حینه و نصحتم لله و لرسوله / حتی اتیکم البقین اشهد انکم / احیا عند ربکم ترزقون فجزا / کم الله عن الاسلام و اهله / افضل جزا المحسنین و جمع الله / بیننا و بینکم فی محل النعیم فی / ختم الله تبارک و تعالی فی شهر / صفر سنه عشرين و خمس مائه.	-کتیبه دعایی و تاریخی -دعای زیارت شهدای شهبهای قدر -ذکر تاریخ -۵۲۰ ه.ق

مطالعه تطبیقی الگوی ساختاری مشابه در الواح چوبی سده‌های چهارم و پنجم هجری (مورد پژوهی: الواح چوبی موجود در موزه تخت جمشید شیراز، مجموعه رابنو، موزه عربی قاهره با تاریخ ۳۶۳ ه‍.ق و موزه ملی ایران با تاریخ ۵۲۰ ه‍.ق/ ۱۶۹-۱۸۱)

تصویر ۵. کنگره گچی با نقش برگ خرما، دوره ساسانی، محل نگهداری موزه ملی ایران، مأخذ: آرشیو همان.

کتیبه‌ها شباهت آشکاری با الواح الف و ب دارد (تصویر ۴). به همین دلیل این لوح چوبی هم مورد بررسی قرار گرفت. قاب‌بندی به شکل محرابی است و دورتادور قاب اصلی با نقوش ساده اسلیمی تزیین شده و دارای کتیبه‌هایی به خط کوفی ساده است. مضمون کتیبه در نوار بالایی قوس‌ها شامل سوره اخلاص، دو سطر درون قوس‌های بالایی شامل عبارت «**وحده لا شریک له**» و قاب اصلی که متن هر دو لنگه یکی است و شامل دعای زیارت شهدا در شب‌های قدر می‌شود. در ادامه آن تاریخ ۵۲۰ ه‍.ق آمده است (جدول ۴).

بررسی وجوه اشتراک و افتراق آثار چوبی مورد مطالعه

با بررسی آثار درمی‌یابیم تمامی نمونه‌ها دارای الگوی مشترک و ثابت در ترکیب‌بندی و اجرای روش هستند. به‌طور کلی کتیبه‌های چوبی سده‌های نخستین اسلامی از نظر شکلی دارای شکل مستطیل و جناقی همراه با قلم کوفی و اجرای ساده هستند و می‌توان گفت تمامی این ویژگی‌ها از وجوه مشترک این آثار است و از نظر شکلی، عنصر ثابت در آن‌ها شکل طاق است که نشان‌دهنده نقش محرابی است. «فرم‌های محرابی معرف نوعی آستانه یا

قوس‌های بالایی شامل عبارت «**وحده لا شریک له**»، بر نوار دور قاب اصلی ذکر اهل بیت و ائمه دوازده‌گانه و قاب اصلی شامل نماز جعفر طیار است؛ مانند لوح قبلی در ادامه آن کتیبه‌ای با همان اطلاعات تاریخی وجود دارد که شامل دستور ساخت بقعه شریفه به فرمان عضد الدوله در سال ۳۶۳ ه‍.ق است (جدول ۲).

ج. لوح چوبی موجود در موزه عربی قاهره

این لوح چوبی موجود در موزه عربی قاهره متعلق به آرامگاه امام علی (ع) است (تصویر ۳). در قسمت بیرون قاب از نقوش اسلیمی ساده که نمایانگر تزیینات این دوره است استفاده شده و کتیبه‌هایی به خط کوفی ساده دارد. مضمون کتیبه بر لچکی‌ها شامل عبارت **لا اله الا الله محمد رسول الله** و متن درون قاب اصلی شامل نماز جعفر طیار است؛ مانند دو لوح قبلی در ادامه همان کتیبه با اطلاعات تاریخی تکرار شده که شامل دستور ساخت بقعه شریفه به فرمان عضد الدوله در سال ۳۶۳ ه‍.ق است (جدول ۳).

د. لوح چوبی موجود در موزه ملی ایران

لوح چوبی موجود در موزه ملی ایران از نظر تاریخی متأخرتر از نمونه‌های دیگر است، اما از نظر ظاهری و مضمون

تصویر ۷. نمونه‌ای از خطوط کرسی بخشی از کتیبه لوح‌های چوبی موجود در موزه تخت جمشید و موزه عربی قاهره ۳۶۳ ق.م.أخذ: همان

تصویر ۸. نمونه‌ای از خطوط کرسی بخشی از کتیبه لوح چوبی موجود در موزه ملی ایران ۵۲۰ ق.م.أخذ: همان.

تصویر ۶. نقوش گیاهی لوح‌های چوبی موجود در موزه‌های تخت جمشید، قاهره و موزه ملی ایران برگرفته از نقوش ساسانی، مأخذ: همان.

۱۳۹۷: ۲۳)، (جدول ۵).

بارزترین اصل در سبک‌شناسی خطوط، شکل حرف است و مطالعه تطبیقی کتیبه‌ها بدون بررسی مفردات حروف امکان‌پذیر نیست. فرانسوا دروش^۱ برای تحدید دامنه تحقیق، شکل ده حرف که دامنه تغییرشان بارزتر است را پیگیری می‌کند. «این حروف عبارت‌اند از: «الف»، «ج»، «د»، «ط»، «ع»، «ل»، «م»، «ن»، «ه»، «لا»» (Deroche, 1992: 15). در جدول ۶ این حروف در نمونه‌های بررسی‌شده، کنار هم قرار گرفته و چنان‌که از جدول برمی‌آید، حروف کتیبه‌ها از ساختار یکسانی پیروی می‌کنند و نشان‌دهنده شروع مسیر تکامل خط کوفی ایران است.

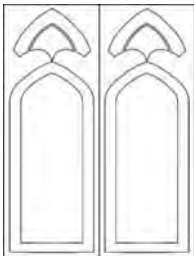

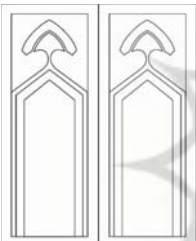

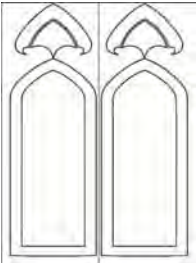

کرسی در کتیبه‌های تمامی نمونه‌های بررسی‌شده از ساختار یکسانی برخوردارند. کتیبه‌ها دارای چهار خط کرسی زمینه می‌باشند و اتصالات حروف روی این چهار خط طراحی شده‌اند. ارتفاع حروف با خط کرسی سبزرنگ و زردرنگ در تصاویر ۵ و ۶ مشخص شده است و همان‌طور که از تصویر برمی‌آید حرف «ح» بلندترین ارتفاع کرسی را در حروف کتیبه‌ها دارد و با دوشاخه شدن نوک این حرف و تبدیل آن به شکلی گیاهی تأکید بیشتری روی این حرف شده است و ارزش تزئینی آن بیشتر از سایر حروف است (تصاویر ۷ و ۸). نکته قابل‌توجه بعدی تقسیم‌بندی سطور کتیبه‌ها در قاب‌های بالایی الواح «الف، ب و لوح د» با وجود فاصله زمانی و قاب‌های اصلی در الواح «الف و ب» است که به نظر می‌رسد طراحان از یک الگوی مشترک برای طراحی کتیبه‌ها استفاده کرده‌اند.

علاوه بر شباهت‌های ظاهری در انتخاب مضمون کتیبه‌ها هم مشابهت وجود دارد که در جداول قبلی بررسی و در جدول شماره ۷ به‌صورت تطبیقی نشان داده شده است.

درگاهی به فضایی دیگرند. اصولاً فضای حاکم بر معماری در پیش و پس آستانه متفاوت است. محراب در تفکر دینی آستانه‌ای است که انسان از فضایی ساده به فضایی قدسی رهنمون می‌شود و این خصوصیت درگاه و آستانه در معماری ایران است که هر در مجازاً پسان پرده‌ای است که می‌بایست کنار زده‌شده و با عبور از آن به باطنی قدسی راه یافت «تختی و همکاران، ۱۳۸۸، ۱۲۹». شکل محرابی در این آثار حکم همان آستانه را دارد. نقوش تزئینی در آثار موردبررسی، محدود به نقوش گیاهی دور قاب‌های اصلی می‌شود که نقش برگ نخل یا خرما را نشان می‌دهد. خرما از جمله نقش‌های پرکاربرد در دوره ساسانی است و در گچ‌بری‌های این دوره به‌وفور یافت می‌شود (تصویر ۷). «درخت نخل نزد هخامنشی و نمونه‌هایی از آن در زمان ساسانی در گچ‌بری‌های بیشاپور مشاهده می‌شود که درون این کنگره‌ها یک درخت خرما تزئینی سر برافراشته است. هر نخل دو جفت برگ خرما به شکل بال دارد که یکی در بالای دیگری است. بال‌های برگ خرمایی امکان دارد اصیل‌ترین شکل برگ خرمای تزئینی باشد. در ایران باستان درخت خرما مقدس شمرده می‌شود و میوه‌های آن جنبه باروری دارد و همچنین در زمان هخامنشیان و ساسانیان به درخت زندگی مطرح بوده است» (دادور، ۱۳۸۵: ۱۰۲-۱۰۳). آرایه‌های گیاهی نمونه‌های موردبررسی، تحت تأثیر نقوش ساسانی هستند و نکته قابل‌توجه یکسان بودن نقوش در تمامی آثار بررسی‌شده است (تصاویر ۵ و ۶). «در این دوره کوشش خاصی در جهت آفرینش مجدد سبک‌های به‌کاررفته در ایران باستان به چشم می‌خورد و نقشمایه‌هایی چون دو بال که متصل به اشکال اسلیمی می‌باشند رواج می‌یابند» (صادقپور فیروزآباد، میرعزیزی،

مطالعه تطبیقی الگوی ساختاری مشابه در الواح چوبی سده‌های چهارم و پنجم هجری (مورد پژوهی: الواح چوبی موجود در موزه تخت جمشید شیراز، مجموعه رابنو، موزه عربی قاهره با تاریخ ۳۶۳ ه‍.ق و موزه ملی ایران با تاریخ ۵۲۰ ه‍.ق) / ۱۶۹-۱۸۱

جدول ۵. ترکیب‌بندی و نقوش گیاهی الواح چوبی آل‌بویه موجود در موزه تخت جمشید شیراز، موزه عربی قاهره، مجموعه رابنو و موزه ملی ایران، مأخذ: همان.

نقوش گیاهی لوح چوبی	ترکیب‌بندی لوح چوبی	تصویر لوح چوبی	نام
			لوح الف، موجود در موزه تخت جمشید
			لوح ب، موجود در موزه عربی قاهره
			لوح ج، موجود در موزه عربی قاهره
			لوح د، موجود در موزه ملی ایران

جدول ۶. مفردات کتیبه‌های کوفی الواح چوبی آل‌بویه موجود در موزه تخت جمشید شیراز، موزه عربی قاهره، مجموعه رابنو و موزه ملی ایران، مأخذ: همان.

حروف الفبا	لوح چوبی موزه تخت جمشید	لوح چوبی موزه عربی قاهره	لوح چوبی موزه عربی قاهره	لوح چوبی موزه ملی ایران	توضیحات
الف					تشابه شکلی در تمام نمونه‌ها وجود دارد. حرکتی عمودی که شاخص‌ترین ویژگی این حرف است با ارتفاع یکسان در نمونه‌ها دیده می‌شود و ابتدا و انتهای حرف در بعضی از قسمت‌ها متمایل به سمت راست است.
ح					در این الفبا حالت‌های منحنی ابتدای حروف منحنی بزرگی است که در بالاترین خط کرسی کتیبه‌ها قرار می‌گیرند و در ایجاد و توقف بصری در جریان خوانش نوشتار تأکید بسزایی دارند. به نظر می‌رسد که اهمیت بصری این انحناها از ارزش خوانشی آن بیشتر باشد.
د					این حرف در تمام نمونه‌ها به شکلی یکسان طراحی شده و در بعضی از قسمت‌های کتیبه‌ها، شروع حرف بلندتر از حد معمول است و به بالاترین کرسی کتیبه ختم می‌شود.
ط					در تمام نمونه‌ها به صورتی مشابه طراحی شده است. نکته قابل توجه در طراحی این حرف، قسمت الف آن می‌باشد که به شکل منحنی و حالتی گیاهی طراحی شده و شباهتی به حرف الف ندارد.
ع					قسمت شروع این حرف نیم‌دایره‌ای با دهانه باز است و قسمت دوم آن دایره‌ای که در زیر خط کرسی اصلی قرار می‌گیرد و نقش سازنده‌ای در تعدیل خط دارد. این الفبا در حالت میان کلمه، شکلی لوزی مانند دارد و گاهی ارتفاع آن به بلندترین کرسی حروف می‌رسد.
ل					این حرف در تمام نمونه‌ها به صورتی مشابه طراحی شده و ارتفاع آن برابر با ارتفاع الف است.
م					در تمام نمونه‌ها با شکلی یکسان روبرو هستیم. این حرف با دایره درون خالی شروع شده که به حرف واو شباهت دارد و در ادامه شکستگی به سمت راست دارد. در حرف وسط، بر روی دایره، شکلی مثلث مانند اضافه شده است که طراحی آن به حرف ع شباهت دارد.
ن					در تمام کتیبه‌ها به شکلی یکسان طراحی شده است. طراحی آن کاملاً مشابه حرف ل است با این تفاوت که ارتفاع کمتری نسبت به آن دارد.
هـ					در تمام نمونه‌ها به شکلی مشابه طراحی شده است. این حرف در حالت اول خود، از کنار هم قرار گرفتن دو حرف م تشکیل شده و در حالت آخر شبیه به شکل الماسی و بزنقش طراحی شده است.
لا					این حرف در تمام نمونه‌ها به شکلی مشابه طراحی شده است. با استفاده از یک گره و تشکیل لوزی در زیر خط کرسی اصلی به وجود آمده است.

مطالعه تطبیقی الگوی ساختاری مشابه در الواح چوبی سده‌های چهارم و پنجم هجری (مورد پژوهی: الواح چوبی موجود در موزه تخت جمشید شیراز، مجموعه رابنو، موزه عربی قاهره با تاریخ ۳۶۳ هجری و موزه ملی ایران با تاریخ ۵۲۰ هجری/ ۱۶۹۱-۱۸۱)

جدول ۷. تطبیق مضامین کتیبه‌های موجود در الواح چوبی، مأخذ: همان

اطلاعات تاریخی	زیارت شهدا شب قدر	دعای مکارم اخلاق	ذکر اهل بیت	نماز جعفر طیار	وحده لا شریک له...	سوره اخلاص	نام لوح چوبی
✓	-	-	-	✓	✓	✓	لوح الف
✓	-	✓	✓	✓	✓	✓	لوح ب
✓	-	-	-	✓	✓	✓	لوح ج
✓	✓	-	-	-	✓	✓	لوح د

نتیجه

با توجه به بررسی‌های صورت گرفته مشخص شد که این آثار به‌طور کلی از نظر ساختار و ترکیب بندی دارای طراحی یکسانی هستند و همه از یک الگوی مشترک پیروی می‌کنند. ترکیب بندی قالب در آن‌ها به شکل محرابی است. نقوش تزیینی محدود به دور قاب اصلی می‌شود. این نقوش گیاهی برگرفته از بال و برگ‌های ساسانی که از ویژگی‌های دوره آل بویه می‌باشد، به شکل اسلیمی در تمام آثار بررسی شده به صورت مشابه طراحی شده است. در آخرین نمونه لوح چوبی بررسی شده این پژوهش، اگرچه از نظر زمانی فاصله وجود دارد، اما متن کتیبه و سبک خطوط مورد استفاده با آثار دیگر یکی است و این موضوع می‌تواند نشان دهنده ادامه و حفظ سنت و سبک حکاکی بر روی چوب به وسیله هنرمندان باشد. بیشترین بخش الواح چوبی به کتیبه‌های کوفی اختصاص دارد که این از ویژگی‌های بارز آثار چوبی آل بویه است. کتیبه‌ها به خط کوفی ساده با طراحی مفردات دقیقاً مشابه در آثار مورد بررسی نوشته شده است. وجه اشتراک دیگر، محتوای کتیبه‌ها است که در جدول آخر این موضوع به صورت تطبیقی قابل مشاهده می‌باشد. نکته قابل توجه دیگر، سطر بندی کتیبه‌ها با مضمون مشترک در آثار مورد بررسی است؛ به طوری که نقطه شروع و پایان هر سطر در این آثار مشترک بوده و چنین به نظر می‌رسد که طراحان از یک الگوی یکسان برای خلق این آثار استفاده کرده‌اند. بیشترین وجه اشتراک از نظر بصری و همچنین از نظر انتخاب مضامین کتیبه‌ها در لوح چوبی موجود در موزه تخت جمشید شیراز (لوح الف) و لوح چوبی مزار امام علی (ع) موجود در مجموعه رابنو (لوح ب) دیده می‌شود. به طوری که علاوه بر تشابه ظاهری، مضامین کتیبه‌ها هم یکسان هستند و تنها وجه افتراق آن‌ها، استفاده از کتیبه‌های بیشتر در لوح چوبی ب است. با توجه به متن مشترک کتیبه متعلق به مزار امام علی (ع) با لوح چوبی موجود در موزه تخت جمشید شیراز، می‌توان چنین نتیجه گرفت که این لوح چوبی هم جزئی از همان مجموعه ارزشمند است.

منابع و مأخذ

ابن اثیر، عزالدین (۵۵۵ تا ۶۳۰ هجری) ۱۳۸۵، تاریخ کامل، جلد سیزدهم، برگردان حمیدرضا آژیر، انتشارات تهران: اساطیر.
 اتینگهاوزن، ریچارد، گرابر، الک، ۱۳۸۴، هنر و معماری اسلامی (۱)، ترجمه یعقوب آژند، تهران: انتشارات سمت.

- بلر، شیلا، ۱۳۹۴، نخستین کتیبه‌ها در معماری دوران اسلامی ایران زمین، ترجمه مهدی گلچین عارفی، نشر تهران: موسسه تألیف ترجمه و نشر آثار هنری متن.
- تختی، مهلا، سامانیان، صمد، افهمی، رضا ۱۳۸۸، بررسی و تحلیل هندسی فرش‌های محرابی دوره صفویه، فصلنامه گلجام، (۱۴)، ۵: ۱۴۰-۱۲۵.
- ترکمنی‌آذر، پروین، ۱۳۸۴، دیلمیان در گستره تاریخ ایران، تهران: انتشارات سمت.
- دادور، ابوالقاسم، منصور، الهام، ۱۳۸۵، درآمدی بر اسطوره‌های نمادهای ایران و هنر در عهد باستان، تهران: دانشگاه الزهرا.
- رضایی باغبیدی، حسن، ۱۳۹۳، سکه‌های ایران در دوره اسلامی، از آغاز تا برآمدن سلجوقیان، تهران: انتشارات سمت.
- زارع خلیلی، مریم، احمدپناه، سید ابوتراب، کامیار، مریم، ۱۳۹۹، بررسی نقش و نوشتار در منسوجات آل بویه (مطالعه موردی: پارچه‌های مکتوفه در آرامگاه بی‌بی شهربانو و نقاره‌خانه شهرری)، نشریه هنرهای صناعی ایران، (۳)، ۲: ۱۰۸-۹۵.
- شیخی، علیرضا، سامانیان، صمد، ۱۳۹۹، منبت معاصر ایران، تهران: انتشارات دانشگاه هنر.
- صادقپور فیروزآباد، ابوالفضل، ۱۳۹۶، تحلیل و بازشناسی نمادگراییانه نقوش مشترک منسوجات ساسانی و آل بویه، نشریه هنرهای زیبا-هنرهای تجسمی، (۲)، ۲۲: ۱۱۶-۱۰۳.
- صادقپور فیروزآباد، ابوالفضل، میرعزیزی، محمود، ۱۳۹۷، بررسی تحلیلی تأثیر مضامین و نقش‌مایه‌های فلزکاری ساسانی بر فلزکاری آل بویه، نشریه نگره، (۵۰)، ۱۴: ۳۷-۱۹.
- فروهی، آرمان، چلونگر، محمدعلی، منتظرالقائم، اصغر، ۱۳۹۸، تحلیلی بر تکاپوهای مشروعیت‌یابی جانشینان عضد الدوله در دوره آل بویه (۴۴۷-۳۷۲ هـ.ق)، نشریه تاریخ‌نامه ایران بعد از اسلام، (۲۴)، ۱۱: ۱۲۰-۹۳.
- قوچانی، عبدالله، ۱۳۶۶، تحقیقی بر چوب نوشته‌های ایران، مجله معماری و هنر ایران، (۲)، ۵۸-۴۷.
- مستوفی، حمدالله (۷۳۰ هـ.ق)، ۱۳۶۳، تاریخ گزیده، به اهتمام عبدالحسین نوائی، تهران: انتشارات امیرکبیر.
- مفتخری، حسین، ۱۳۸۹ و بازهم آل بویه، کتاب ماه تاریخ و جغرافیا، (۱۵۱)، ۸-۲.
- مقدسی، ابو عبدالله، ۱۳۶۱، احسن التقاسیم فی معرفه الاقالیم، ترجمه علی‌نقی منزوی، تهران: شرکت مؤلفان و مترجمان.
- مهبجور، فیروز، عیدی‌پور، زهرا، ۱۳۹۶، بررسی مستند پیشینه تشیع در استان فارس بر اساس کتیبه‌های چوبی دوران اسلامی، نشریه شیعه‌شناسی، سال پانزدهم، (۵۷)، ۱۵: ۱۸۸-۱۵۹.
- ایمانی، علی، ۱۳۸۵، سیر خط کوفی در ایران، تهران: انتشارات زوار.

Blair, Sheila (1992) The Monumental Inscription from the Early Islamic Iran and Transoxiana, Leiden: E.J. Brill, page 41-45.

Burckart, Titus (1954) The Spirit of Islamic Art, Quarterly, A Review of Islamic Culture, Vol. I, no.4, The Islamic Culture Center, page 211.

Deroche, Francois (1992) The Abbasid Tradition: Qurans of the 8th to the 10th Centuries AD. London: Nour Foundation.

O'Kane, Bernard. 2006. The Treasures of Islamic Art in the Museum of Cairo. New York: The American University in Cairo Press.

A Comparative Study of the Similar Structural Pattern in the Wooden Panels of the Fourth and the Fifth Centuries AH (Case Study: Wooden Panels in the Persepolis Museum of Shiraz, Rabenou Collection, Cairo Arab Museum with the Date of 363 AH and the National Museum of Iran with the Date of 520 AH)

Mahsa Tondro, PhD Student of Comparative and Analytic History of Islamic Art, Department of Advanced Studies in Art, University of Art, Tehran, Iran.

Maryam Zare, MA in Graphic Arts, Faculty of Art and Architecture, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran.

Received: 2023/02/19 Accepted: 2023/04/03

In the course of history, the land of Iran has witnessed the coming to power of various governments. One of the most important Shia governments in the 4th century AH is the Deylamian dynasty. The most famous Deylamian dynasty was the Al-Buyeh or the Buyid dynasty, which ruled from 322 to 454 AH in various branches, and sometimes close to most parts of Iran and Iraq. One of the most important figures who came to the throne in the Buyid regime was Azd al-Dawla. Today, some wooden tablets belonging to the tomb of Imam Ali (A.S.) which was built by the order of Azd al-Dawla Deylami (363 AH) are kept in various museums in the world, including the Rabenou Collection and the Cairo Arab Museum. But, another wooden tablet from the same period, which is in the Persepolis Museum of Shiraz, has a common pattern in structure and inscriptions with the same theme as these works, and they contain Shia content along with its support. In addition to these works, there is a wooden tablet with the construction date of 520 AH in the National Museum of Iran, which has something in common with the works in question. The **purpose** of this research is to examine the principles of the structural pattern and inscriptions of these works and to compare them with each other. The **questions** are: 1. What structure do these wooden works have in terms of design and inscriptions? 2. To what extent are the structural design principles and inscriptions of these works similar? The descriptive-analytical **research method** is used with a comparative approach. The method of collecting library information is documentary and field research; using fiche and photography tools and qualitative data analysis method. According to the investigations, it was found that these works generally have the same design in terms of structure and composition and they all follow a common pattern. The composition of the mold in them is in the form of an altar. Decorative motifs are limited around the main frame. These plant motifs taken from Sassanid wings and leaves, which are the characteristics of the Buyid period, are designed in a similar way

in all the studied works. In the last sample of the wooden tablet examined in this research, although there is a gap in time, the text of the inscription and the style of the lines used are the same with other works, and this can indicate the continuation and preservation of the tradition and style of engraving on wood by artists. Most of the wooden panels are dedicated to Kufic inscriptions, which is one of the distinctive features of Buyid wooden works. The inscriptions are written in simple Kufic script with the exact same word design as in the examined works. Baseline in the inscriptions of all examined samples has the same structure. The inscriptions have four lines of the background and the connections of the letters are designed on these four lines. The letter «h» has the highest seat height in the inscriptions, and by bifurcating the tip of this letter and turning it into a vegetable shape, more emphasis has been placed on this letter in the inscriptions, and its decorative value is more than other letters. Another thing in common is the content of the inscriptions, which can be seen in the last table of this topic in a comparative way. As it is clear from the table, the inscriptions of Surah Al-Ikhlās, the phrase «وحده لا شريك له» are present in all the examined works. The inscription of a part of Jafar Tayyar's prayer has been repeated in the examined works, except for the wooden tablet belonging to the year 520 AH in the National Museum of Iran. Another noteworthy point is the alignment of inscriptions with a common theme in the examined works. So that the beginning and end of each line is common in these works and it seems that the designers have used the same pattern to create these works. The most similarities can be seen in the wooden tablet in the Takht-Jamshid Museum of Shiraz and the wooden tablet in the Rabenou collection, and the only difference between them is the use of more inscriptions in the wooden tablet of the Rabenou collection. In this work, there is an inscription mentioning the Ahl al-Bayt and a prayer for morals, which is not seen in other examined wooden works. Considering the commonality of the text of the inscription on the wooden tablets belonging to the tomb of Imam Ali, including the order of Azd al-Dawla Deylami to build a noble tomb in 363 AH, with the wooden tablet in the Persepolis Museum of Shiraz, it can be **concluded** that the wooden tablet in Takht-Jamshid Museum is part of the same valuable collection.

Keywords: Shia Art, Buyids, Wooden Panels, Inscriptions, National Museum of Iran, Takht-Jamshid Museum, Cairo Arab Museum, Rabenou Collection

References: Baghbidi, Hassan Reza, 2014. *The Islamic Coins of Iran: From the Beginning to the Rise of the Seljuqs*, Tehran: Samt.

Blair, Sheila. 1992. *The Monumental Inscription from the Early Islamic Iran and Transoxiana*, (translated by Mahdi Golchin Arefi). Leiden: E.J. Brill.

Blair, Sheila (1992) *The Monumental Inscription from the Early Islamic Iran and Transoxiana*, Leiden: E.J. Brill, page 41-45.

Burckart, Titus (1954) *The Spirit of Islamic Art, Quarterly, A Review of Islamic Culture*, Vol. I, no.4, The Islamic Culture Center, page 211.

Deroche, Francois (1992) *The Abbasid Tradition: Qurans of the 8th to the 10th Centuries AD*. London: Nour Foundation.

Dadvar, Abolqasem, Mansouri, Elham, 2006, *An introduction to the myths and symbols of Iran and India in ancient times*, Tehran: Alzahra.

Frouhi, Arman, Chelongar, Muhammad Ali, Montazer Alqim, Asghar. 2020, *An Analysis of the Attempts to Legitimize the Successors of Adud al-Dawla in the Buyids Era (372-447 AH)*, *Journal of Iranian Islamic Period History*, 11(24), 93-120.

Ibn Alathir, Iz ad Din (1160-1232), 2004, *The Complete History, the thirteens volume*,

- thranslated by Hamid Reza Azhir, Tehran, Asatir.
- Imani, Ali, 2006, The course of the Kufi line in Iran, Tehran: Zavvar.
- Mahjour, Firouz, EydiPour, Zahra. 2017. Documentary review of the history of Shiism in Fars province based on the wooden inscriptions of the Islamic era, 15(57): 159-188.
- Moftakhari, Hossein. 2010. And Again Buyids, Iranian Oral History, (151): 2-8.
- Moqaddasi, Abu Abdullah. 1982. Ahsan al-Taqasim fi Maarefa al-Aqalim, (Translated by Dr. Alinaghi Manzavi), Tehran: Iranian Authors and Translators Company.
- Mostofi, Hamdollah. 1985. Selected history, (translated by Abdolhossein Navai), Tehran: Amirkabir.
- O'Kane, Bernard. 2006. The Treasures of Islamic Art in the Museum of Cairo. New York: The American University in Cairo Press.
- Parvin Torkaman Azar, 2004. Local Governments, Ziarids, Buyids (The History of Dialamites in Iran), Tehran: Samt Publication.
- Quchani, Abdullah. 1987. A study on the wood of Iranian Writings Iranian Journal of Architecture and Art, (2): 1-10.
- Richard Ettinghausen, Oleg Grabar. 2000. The Art and Architecture of Islam, (translated by Yaghoob Azhand). Tehran: samt.
- Sadeghpour Firouzabad, Abulfazl. 2017. A symbolic analysis of common textile motifs of Sasanid and Buwayhid periods. Honar-Ha-Ye-Ziba: Honar-Ha-Ye-Tajassomi, 22(2): 103-116.
- Sadegpour firuzabad, Abulfazl, mirazizi, Mahmud. 2019. Analytic Study of the Impact of Themes and Motifs of Sassanid Metalwork on Buyid Metalwork. Negareh Journal, 14(50): 18-3.
- Sheykhi, Alireza, Samanian, Samad. 2020. Contemporary wood carving of Iran, Teran: university of Art.
- Takhti, Mahla, Samanian, Samad, Afhami, Reza. 2010. Geometrical Study and Analysis of Mihrabi Carpets of Safavid Era. Goljaam, 5 (14) :125-140.
- Zarekhalili, Maryam, Ahmadpanah, Seyed Aboutorab, Kamyar, Maryam, 2020. A Study on the Motifs and Inscriptions of Buyid Textile (Case Study: Discovered Fabrics from the Bibi-Shahrbanu Monument and the Naqqareh in Ray), Honar-haye Sena'ee-ye Iran, 3 (2): 95-108.